

ДОСЛІДНИЦЬКІ ВМІННЯ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СФЕРИ: СУТНІСТЬ І КЛАСИФІКАЦІЯ

Повідайчик О.С.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,*

Варга Н.І.

*аспірант кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

RESEARCH SKILLS OF SPECIALISTS OF SOCIAL-PEDAGOGICAL SPHERE: ESSENCE AND CLASSIFICATION

O. Povidaychuk

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of
Sociology and Social work
State University «Uzhhorod National University»,*

N. Varga

*Postgraduate Student at the Department of
General Pedagogy and High School Pedagogy
State University «Uzhhorod National University»*

Анотація. У статті досліджується питання дослідницьких умінь фахівців соціально-педагогічної сфери. Здійснено їхню класифікацію. Відзначено, що дослідницькі вміння передбачають здатність ефективно виконувати дії, адекватні вирішенню певних дослідницьких завдань відповідно до логіки наукового пізнання та специфіки фахової діяльності.

Abstract. The article deals with the issue of research skills of specialists of the social-pedagogical sphere. Their classification is carried out. It is noted that research skills include the ability to effectively carry out the actions, which are adequate for solving certain research tasks in accordance with the logic of scientific knowledge and the specifics of professional activity.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, дослідницькі вміння, класифікація дослідницьких умінь, фахівці соціально-педагогічної сфери.

Key words: scientific research activity, research skills, classification of research skills, specialists of social-pedagogical sphere.

Однією з визначальних тенденцій розвитку системи вищої освіти, яка функціонує в умовах кардинальних змін у соціальній-економічній і політичній сферах нашої країни, є підвищення уваги до підготовки фахівців якісно нового типу – дослідників, аналітиків, професіоналів, готових до здійснення науково-дослідницької діяльності (НДД). Сучасним професіоналам недостатньо мати глибокі предметні знання і володіти практичними вміннями і навичками. Реалізація професійних функцій вимагає творчого підходу до роботи, виконання досліджень, використання наукових знань з метою перетворення соціальної дійсності в інтересах людей. Таким чином, одним із актуальних напрямів розвитку освітнього процесу у ЗВО є формування дослідницьких умінь майбутніх фахівців.

Різні аспекти досліджуваного питання висвітлювалися в працях вітчизняних і зарубіжних учених (В. Базелюка, Р. Барнета, М. Букача, Р. Гріннела, Н. Калугіної, І. Козубовської, Т. Мишковської, І. Попович, К. Марлоу, Г. Роджерса, Д. Фрімана та ін.). Проте проблема формування дослідницьких умінь фахівців соціально-педагогічної сфери поки що не була предметом глибокого дослідження, що зумовило вибір теми наукового пошуку.

Перш ніж розглянути сутність дослідницьких умінь, відзначимо, що вміння – це заснована на знаннях і навичках готовність людини виконувати певну діяльність у мінливих умовах її перебігу [1; 2, с. 371]. Володіючи вміннями, людина здатна оптимально вибудувати стратегію діяльності, підбираючи раціональні прийоми виконання дій, відповідно до поставленої мети.

Підкреслимо, що вміння характеризуються певними властивостями, параметрами, до яких зазвичай відносять: усвідомлення, узагальнення, продуктивність і динамізм. Усвідомленість є основною характеристикою

уміння, а показником усвідомленості засвоєння дій може служити уміння правильно аргументувати і обґрунтувати свої дії, визначити їх чітку послідовність. Узагальненість проявляється у виборі способів виконання дії відповідно до змін умов діяльності, іншими словами – це є гнучкість, самостійність дій. Правда, варто зауважити, що вибір способів реалізації дії може вирізнятися гнучкістю, самостійністю, але не завжди бути оптимальним. Продуктивність уміння дозволяє не просто відтворювати засвоєні дії, а й знаходити більш ефективні рішення застосування сформованих умінь і навичок. Динамізм забезпечує можливість удосконалення вміння, перехід його на більш високий рівень розвитку.

Щодо тлумачення поняття «дослідницькі вміння», то воно найбільш розвинуте у сфері дослідницької педагогічної діяльності. Так, поняття «дослідницькі вміння» тлумачиться, з одного боку, як властивість індивіда, яка характеризує його здатність до пошуково-перетворюючої діяльності в освітньому процесі, а з іншого, як його здатність здобувати нові знання, уміння і навички, які сприяють його професійному розвитку і саморозвитку [3].

Розглядаючи формування дослідницько-педагогічних умінь студентів в умовах модульної організації процесу навчання, Т. Мишковська розуміє їх як володіння системою спеціальних знань та навичок використання методів педагогічного дослідження для виконання дослідницьких дій у процесі педагогічної діяльності вчителя [4, с. 7].

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідницьких умінь дозволяє зробити певні висновки: загальні компоненти дослідницької діяльності в будь-якій науковій галузі однакові, різниця тільки в конкретному матеріалі, яким оперує дослідник. Більшість учених не фіксує якої-небудь професійної специфіки, а називає ті спільні аспекти, які характерні для наукових досліджень чи то в природничих, технічних чи гуманітарних науках.

Ми вважаємо, що належність до певної професії диктує певні вимоги

до дослідницьких умінь фахівців, що зумовлює їхній зміст та структуру.

Узагальнюючи наведені твердження, під дослідницькими вміннями фахівця соціально-педагогічної сфери будемо розуміти здатність ефективно виконувати дії, адекватні вирішенню певних дослідницьких завдань відповідно до логіки наукового пізнання та специфіки фахової діяльності.

Дослідницькі вміння можна класифікувати за різними критеріями, в тому числі за етапами здійснення НДД; за функціональною ознакою; за характером науково-дослідницької діяльності; за науковими принципами, які лежать в основі діяльності; за ступенем складності.

Так, дослідник Ч. Худжамбердієв, вивчаючи проблему вдосконалення підготовки майбутніх педагогів до НДД, виділяє дослідницькі вміння відповідно до етапів наукового дослідження: обґрунтовувати тему наукового дослідження; визначати мету і завдання дослідницької роботи; здійснювати пошук, накопичувати і обробляти наукову інформацію; формулювати гіпотезу дослідження; розробляти методику і програму наукового дослідження; здійснювати дослідно-експериментальну роботу; обробляти і аналізувати результати експериментального дослідження; апробувати результати роботи; складати наукові звіти про проведене дослідження; впроваджувати результати в практику роботи навчально-виховних закладів [5].

Подібний підхід щодо класифікації за критерієм етапності застосовує Н. Калугіна, яка подає більш деталізований опис дослідницьких умінь студентів, зокрема: 1) вміння визначати і формулювати мету дослідження (визбирати об'єкт дослідження; фіксувати і формулювати проблему, яку потрібно вирішити під час дослідження; конкретизувати кінцеву мету дослідження; виділяти завдання, які необхідно вирішити для досягнення кінцевої мети); 2) вміння діагностувати і аналізувати теоретичний стан проблеми дослідження (вести пошук необхідної інформації, використовуючи наукові джерела, довідкову літературу, словники, бібліографічні та електронні каталоги; обробити, зберігати, узагальнювати і систематизувати

отриману інформацію; порівняти точки зору різних авторів на одну і ту ж проблему; скласти конспект (тези) з прочитаного; 3) вміння планувати експериментальну частину дослідження; 4) вміння проводити вимірювання (реєструвати результати експерименту; обчислювати значення величин, вимірюваних опосередковано; контролювати отримані результати); 5) вміння обробити результати експерименту (оформляти результати вимірювань у вигляді таблиць і графіків; оцінити похибки вимірюваних величин і показників, обчислених опосередковано); 6) вміння узагальнити і оцінити результати проведеного експерименту (вибрати і застосувати критерії ефективності проведеної роботи; оцінити її успішність; визначити шляхи усунення виявлених недоліків, перспективи дальших досліджень у цьому напрямку; скласти звіт про проведене дослідження) [6].

Вчена С. Буднік класифікує дослідницькі вміння за ступенем їхньої значущості та достатності для проведення НДД: 1) операційні дослідницькі вміння (розумові прийоми й операції, що застосовуються в дослідницькій діяльності: порівняння, аналіз і синтез, абстрагування й узагальнення, висунення гіпотези, зіставлення); 2) організаційні дослідницькі вміння (застосування прийомів організації в науково-дослідницькій діяльності, планування дослідницької роботи, проведення самоаналізу, регуляція власних дій у процесі дослідницької діяльності); 3) практичні дослідницькі вміння (опрацювання літературних джерел, проведення експериментальних досліджень, спостереження фактів, подій, обробка даних спостережень, впровадження результатів у практичну діяльність); 4) комунікативні дослідницькі вміння (застосування прийомів співробітництва в процесі дослідницької діяльності для взаємодопомоги, взаємоконтролю) [7].

Такої ж думки щодо класифікації дослідницьких умінь дотримується і В. Лозова, яка виокремлює такі вміння майбутніх учителів математики: аналіз наукової літератури; систематизація матеріалів опрацювання літературних джерел; добір наукової літератури; складання бібліографій з визначених тем; підготовка наукових повідомлень, рефератів; наукові

доповіді, тези; наукові статті; методичні розробки з актуальних питань діяльності вчителя математики; наукові звіти про виконання елементів досліджень під час практики; курсові роботи; дипломні роботи; магістерські роботи [8, с. 352].

Більш деталізовано подає класифікацію дослідницьких умінь педагогів
І. Попович:

- гностичні вміння – пізнавальні вміння у сфері оволодіння загальнопрофесійними і психолого-педагогічними знаннями, що передбачають одержання нової інформації, виділення в ній головного, істотного, узагальнення й систематизація власного педагогічного досвіду, досвіду новаторів і раціоналізаторів;
- дидактичні вміння – уміння визначення конкретних цілей навчання, вибору адекватних форм, методів і засобів навчання, конструювання педагогічних ситуацій, доступне пояснення навчального матеріалу, демонстрація технічних об'єктів;
- організаційно-методичні вміння – уміння реалізації завдань навчально-виховного процесу, формування мотивації навчання, організації пізнавально-навчальної діяльності учнів, установлення педагогічно виправданих взаємин, формування колективу, організації самоврядування;
- комунікативні вміння – здатність до аргументації, обґрунтування основних положень дослідження, презентації результатів;
- прогностичні вміння – уміння прогнозування ефективності навчально-виховного процесу, що включає діагностику особистості й колективу учнів, аналіз педагогічних ситуацій, побудову альтернативних моделей педагогічної діяльності, проектування розвитку особистості й колективу, контроль над процесом і результатом;
- рефлексивні вміння – здатність до самопізнання, самооцінка професійної діяльності і професійної поведінки, самоактуалізація;

- конструктивні вміння – інтегративні вміння розробки навчальної й технологічної документації, виконання конструкторських робіт, складання завдань, тестів [1].

Вітчизняна дослідниця Н. Москалюк виокремлює вміння: операційні (порівнювати, аналізувати та корегувати твердження, класифікувати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, визначати зв'язок будови і функцій, доводити й аргументувати); тактичні (відбирати, аналізувати, представляти наукову інформацію, висувати гіпотези, працювати з графічним організатором, використовувати й вибудовувати моделі, окреслювати напрямок експерименту, визначати предмет і об'єкт дослідження, проводити статистичну обробку результатів, формувати висновок за результатами експерименту); стратегічні (здійснювати цілісний аналіз дослідження за його описом, планувати дослідження, проводити теоретичне та експериментальне дослідження) [9, с. 5].

Нам імпонує позиція І. Зимньої та Є. Шашенкової, які визначають три групи дослідницьких умінь відповідно до науково-дослідницьких дій, які виконуються в процесі НДД. У першу групу вона включає інтелектуальні, розумові дії, які передбачають здійснення таких операцій:

- аналіз і синтез – «розчленування об'єкта або відповідно виділення частин з предмета ...», при якому відокремлюються несуттєві зв'язки і «... складання таких частин в єдине ціле», коли відновлюється цілісність структури і визначаються істотні зв'язки і відношення в ній;
- порівняння – зіставлення речей, явищ і їх властивостей, виявлення подібності та відмінності;
- класифікація – віднесення об'єкта пізнання до того чи іншого класу;
- систематизація – «розрізнення об'єктів по висхідному або низхідному ряду щодо одного або декількох класифікаційних ознак»;
- абстрагування – виділення одної або кількох значущих для дослідження ознак і відсторонення уваги від інших;

- узагальнення (генералізація) – визначення загальних для декількох об'єктів або явищ ознак з розкриттям істотних зв'язків;
- конкретизація – процес переходу від загальних видових ознак до часткових, властивих досліджуваній структурі [10].

Через використання цих дій і вмінь конструюється, проектується дослідження, здійснюється цілеспрямоване дослідження, що вимагає проявів інтелектуальної активності, вирішення проблемних ситуацій на основі самостійного перенесення знань і умінь у нову ситуацію. Цей бік інтелектуальної діяльності називають інтелектуально-дослідницьким.

До інформаційно-рецептивного аспекту дослідницької діяльності автори вважають за можливе віднести дії, які співвідносяться з прийомом інформації, її смисловою інтерпретацією (спостереження, смислове сприйняття інформації, оглядове, аналітичне, пошукове читання) і наступні уміння: вміння спостерігати, збирати і обробляти дані, вміння логічно осмислювати матеріал, вміння працювати з науковою літературою та ін. Сукупність означених дій і вмінь допомагає розкрити об'єктивно зміст і сутність досліджуваного предмета.

Мета використання дій і вмінь продуктивного аспекту діяльності полягає в отриманні, обґрунтуванні, описі, оформленні результатів дослідження, отриманих у ході повного здійснення дослідження, кількісний і якісний аналіз даних, складання плану, виділення фактів, підготовка тексту курсової, дипломної роботи і такі вміння – збирати і обробляти дані, проводити експеримент, складати бібліографію, викладати хід і результати роботи та ін.

Дещо іншу класифікацію дослідницьких умінь пропонує С. Тутарищева. Вчена зауважує, що дослідницькі вміння застосування і творчого перетворення інформації належать до способів розумової діяльності – операцій, за допомогою яких здійснюється мислення. Оскільки науково-дослідницька діяльність має теоретичний (ідеальний, внутрішній) характер, її процесуальний аспект становлять саме способи розумових дій.

Дослідницькі вміння передбачають певну систему інтелектуальних і практичних умінь, необхідних для самостійного виконання наукового дослідження. Проявляючись у НДД, інтелектуальні вміння становлять її ядро, а практичні передбачають оволодіння певними способами дослідницької діяльності, спрямованими на отримання практичних результатів: нових знань, фактів, умінь. При цьому сформованість інтелектуальних умінь є визначальною умовою творчої діяльності.

Зауважимо, що інтелектуальними вміннями можна вважати здатність успішно здійснювати операції мислення в момент вирішення проблемних ситуацій. Вони лежать в основі конкретних дослідницьких умінь. Зокрема, для соціального працівника необхідними є дослідницькі вміння, до яких належать: вміння працювати з науковими джерелами, здійснювати практичне експериментальне дослідження, спостерігати, збирати і обробляти статистичні дані, знаково оформляти результати досліджень, впроваджувати отримані результати в практику та ін.

Дуже важливою в процесі НДД є організація власної науково-дослідницької діяльності (організаторські вміння). Організаторські вміння проявляються в самостійній організації діяльності щодо цілепокладання, планування, організації власної роботи, реалізації та коригуванні плану.

Отже, до складу дослідницьких умінь входять:

- вміння здійснювати розумові прийоми і операції, що застосовуються в дослідницькій діяльності;
- вміння застосовувати на практиці способи науково-дослідницької діяльності;
- вміння організовувати свою дослідницьку діяльність.

Ми вважаємо, що перша група зазначених умінь є складовою другої і третьої груп, оскільки останні неможливо здійснити без активізації певних розумових прийомів і операцій.

Уміння застосовувати на практиці способи НДД передбачає виокремлення дослідницьких умінь фахівців соціально-педагогічної сфери

адекватно професійним функціям, у процесі яких застосовується певний дослідницький інструментарій. Зокрема, це діагностична, прогностична, проєктивна, перетворювальна, комунікативна, які вимагають сформованості таких науково-дослідницьких компетенцій:

- володіти здатністю аналізу специфіки соціокультурного простору, інфраструктури забезпечення соціального благополуччя представників різних груп населення;
- бути готовим досліджувати особливості соціального життя, благополуччя, поведінки різноманітних національно-етичних, статево-вікових, соціально-класових груп;
- бути здатним виявляти, формулювати і вирішувати проблеми у сфері соціально-педагогічної діяльності;
- бути здатним визначати наукову і практичну цінність дослідницьких завдань у процесі реалізації професійних функцій;
- бути готовим до систематичного використання результатів наукових досліджень для забезпечення ефективності діяльності фахівців соціально-педагогічної сфери, професійної підтримки благополуччя людей, забезпечення їхнього фізичного, психічного і соціального здоров'я;
- бути здатним надавати практичні рекомендації щодо застосування результатів наукових досліджень;
- бути готовим представляти результати НДД у формі звітів, рефератів, статей [10; 11].

Відповідно до зазначеного, ми вважаємо, що основними дослідницькими вміннями фахівців соціально-педагогічної сфери є такі: методологічні (постановка проблеми, виявлення і розв'язання суперечностей, висування гіпотези, визначення методів та дослідницького інструментарію вирішення проблеми), інформаційно-аналітичні (пошук інформації з різних джерел, узагальнення, аналіз, синтез, презентація інформації у відповідному форматі, оцінювання інформаційного продукту), діагностичні (вміння застосовувати різні методи досліджень з метою вивчення особистості, групи

(спостереження, анкетування, біографічного методу, соціометрії, кейсів та ін.); системно-інформаційні (вміння застосовувати ІКТ загального призначення, спеціалізовані програмні засоби математико-статистичної обробки і аналізу результатів досліджень, програмні засоби соціальних закладів і служб), технічні (вміння структурувати матеріал і фактичні дані, оформляти результати дослідження згідно вимог, презентувати їх); проєктивні (вміння розробляти соціальний проєкт, впроваджувати його в практику, оцінювати наслідки реалізації), прогностичні (вміння прогнозувати і моделювати розвиток подій, процесів, які відбуваються в суспільстві; оцінювати наслідки НДД за допомогою екстраполяції досягнутого стану на перспективу), організаційні (вміння планувати дослідження, організувати його, аналізувати і контролювати результати), комунікативні (вміння вести дискусію, відстоювати власну позицію, встановлювати ділові взаємовідносини з колегами в процесі НДД).

Таким чином, у сучасних умовах простежується необхідність переорієнтації освітньої політики на підготовку фахівця з високим рівнем сформованості дослідницьких умінь. Важливою умовою реалізації цього завдання є залучення студентів до науково-дослідницької діяльності, починаючи з перших днів навчання у закладі вищої освіти.

Список літератури

1. Козубовська І.В., Повідайчик О.С., Попович І.Є. Формування нової освітньої парадигми підготовки педагогічних кадрів у Великій Британії: монографія. Ужгород: Шарк, 2017. 212 с.
2. Психологічна енциклопедія / упоряд. О.М. Степанов. Київ: «Академвидав», 2006. 424 с.
3. Волинець Ю. О. Формування дослідницьких умінь у студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2012. Вип. 15. С. 193–200.

4. Мишковська Т. Д. Формування дослідницько-педагогічних умінь студентів в умовах модульної організації процесу навчання: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / ЧНУ. Чернівці, 1999. 322 с.
5. Худжамбердиев Ч. Совершенствование подготовки студентов к научно-исследовательской деятельности по педагогическим наукам: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / ХГУ. Худжанд, 2004. 182 с.
6. Калугина Н.Л. Формирование исследовательских умений студентов университета в процессе самостоятельной работы: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / МГТУ. Магнитогорск, 2005. 176 с.
7. Буднік С. Навчально-дослідницькі уміння: сутнісно-структурний аналіз. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Професійна освіта*. 2013. № 7. С. 130–133.
8. Лозова В.І. Лекції з педагогіки вищої школи: навчальний посібник. Харків: «ОВС», 2006. 496 с.
9. Москалюк Н.В. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів природничого профілю в процесі вивчення біологічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / ТНПУ. Тернопіль, 2013. 19 с.
10. Зимняя И.А., Шашенкова, Е.А. Исследовательская работа как специфический вид человеческой деятельности. Ижевск: Изд-во Ижевского ун-та, 2001. 234 с.
11. Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти: монографія. Київ: Коло, 2007. 374 с.